

Monika Kareniauskaitė

Istorikė, 27 m.

Taigoje Vakarų beieškant, arba „Misija Sibiras 2012”

2012 07 20

Atsikėlusį negalėjau patikėti, kad pagaliau atėjo „the big day“ – šiandien išvykstame. Tarsi per rūką plaukiau senamiesčio gatvelėmis paskutiniųjų pirkinių – „atominio“ purškiklio nuo uodų, kepuraitės nuo saulės. Džiaugiausi pranešiotų batų patogumu, nerimavau, kad nesuplyštų mano itin gležnas tinklelis nuo uodų. Ruošdamasi ekspedicijai laikiausi principo – svarbiausia funkcionalumas, o ne grožis. Taigi, su keliais dydžiais per didelėmis kelnėmis pati sau ne itin patikau, bet įsivaizdavau, kad oro tarpas tarp mano odos ir storos medžiagos – puiki priemonė, padedanti išvengti vabzdžių įkandimų. Laikas šiandien bėgo žaibiškai – paskutinės instrukcijos LiJOT'e,ėjimas pėstute link stoties lietui pliaupiant, drąsinantys artimųjų, žurnalistų ir politikų žvilgsniai bei šypsniai, chaosas stotyje ir nesudainuota prieš tai ilgai repetuota daina apie Lietuvą. Ir štai – aš jau traukinyje, drauge su kitais keliolika sutrikusių jaunuolių dardanti į nežinomybę (tiksliau, Maskvą). Nežinau, kas manęs laukia, neturiu jokių minčių ir iliuzijų. Tiesiog laikiu susidūrimo su Kitu – nepažįstamu, nepatirtu, ir neparagautu, bet labai mane masinančiu beveidžiu Sibiru.

2012 07 21

Dieną praleidžiame Maskvoje. Didžiulis miestas gal ir žavi savo imperine didybe, bet didelio įspūdžio nepalieka. Maskva – dar tik prakusti bandanti mergelė, kol kas stokojanti tūkstantmečio Romos aristokratiškumo ar Paryžiaus „glamūro“. Vis tik, įspūdį palieka stalinistiniai pastatai, ypač – universitetas. Pasijunti tarsi įžengęs į G. Orwello aprašytus

1984-uosius. Įdomu stebėti, kas liko iš beveik šimtmečio senumo ambicijų sukurti „brand new world“. O šiaip Maskva – tarsi rytietiškas Londonas, lyg magnetas traukianti ateivius iš tolimiausių Rusijos kampelių. Mintyse padarau išvadą, kad visi didmiesčiai, vis tik, turi kažką bendro. Tad nesileidžiu suvedžiojama išorinio Maskvos įprastumo. Laukiu nyrio gilyn.

2012 07 22

Paniręs į debesis, lėktuvas į Krasnojarską įvykdo net Rasos šventės metu neregėtą stebuklą. Vos sutemus, vėl ima švisti, para sutrumpėja keturiomis valandomis. Pro lėktuvo langą stebiu iš ūkų nyrantį Krasnojarsko kraštą – pelkės, laukymės ir miškai. Gražu. Pagaliau baigiasi laukimas ankštame oro uosto laukiamajame, pasiėmę bagažą sėdame į autobusiuką ir aštuonias valandas dardame iki Abakano – Chakasijos sostinės. Iš pirmo žvilgsnio Lietuvai artimą gamtą – miškus, klonius, beržynus – ima keisti vis kalnuotesnis reljefas ir stepėms būdingas kraštovaizdis. Žavi senieji chakasų palaidojimai, pažymėti ornamentais išraižytais akmeniniais antkapiais. Pamažu supranti, jog patekai į visai kitą laiką ir erdvę – nors ir paliestą globalizacijos viruso. Chakasijoje, žinoma, nepamatysi tradiciniais rūbais apsirengusių karvių bandas genančių „autochtonų“. Tačiau neapleidžia nuojauta, kad po išoriniu civilizacijos (tiesa, šiek tiek vėluojančios – čia daug kas kaip pas mus prieš gerus keletą dešimtmečių) rūbu slepiasi kažkas savito ir išskirtinio. Tad nustoju nervintis ir visa apimančią bei unifikuojančią globalizaciją priimu kaip visuotinį žmonijos civilizacijos dėsni. Gaila nykstančių papročių ir tradicijų, bet aš (duodu ranką nukirsti – ir vietiniai) vis tik džiaugiasi dušu, kriaukle ir tualetu – kad ir įrengtais mažoje patalpėleje pagal principą „trys viename“. O šiaip – „baisiai“ gražu tie vietinių tamsūs bruožai, egzotiški veidai. Azija.

2012 07 23

Trynimąsi užpakaliais baisiame sovietmečiu alsuojančiame „Družbos“ (kaip „originalu“!) viešbutyje pakeičia malonus riedėjimas Chakasijos keliais link išsvajoto tikslo – kapinių. Pirmosios mus pasitinka alinančiame karštyje ir kalnų fone, šalia aptriušusios gyvenvietės – Askizo. Į akį krenta kapinėse tvyranti betvarkė, neskoningos plastikinės gėlės, dusinančios dulkės. Bet vietinius pateisinti galima – tradicinės europietiškos kapinės, apskritai atsiradusios tik XVIII amžiaus pabaigoje ir išsivysčiusios krikščioniškojoje kultūroje, dar nespėjo tapti jų, pratusių savo protėvius laidoti kalnuose, savasties dalimi. Stačiatikybe ir sentikybe atsunktoje aplinkoje dar gyvi vietiniai šamanistiniai kultai liudija visai kitokią vietinių santykį su mirtimi ir pomirtiniu gyvenimu.

Kapinėse lietuvišką palaidojimą išduoda ne tik katalikiškas kryžius, bet ir kapo orientacija į Vakarus. Pastarieji, regis, tremtiniams tapo savotišku Lietuvos, troškimo grįžti NAMO, simboliu. Vakarai liudija ir dar vieną dalyką – kad, vis tik, Rytų ir Vakarų kryžkelėje ilgus šimtmečius buvusiai Lietuvai pavyko nušokti tą profesoriaus Gudavičiaus dar pirmame kurse mums, kultūros istorikams, į galvą įkaltą „civilizacinį šuolį“ – ir tapti, nors ir periferine, bet Vakarų pasaulio dalimi. Vakarietišką temą pratęsia vietiniai – čia lietuviai dažnai laikomi vokiečiais.

Saulei ritantis link horizonto, dar aptvarkome kapinaites Imeke, spėjame ne kartą nusistebėti laisvai plentuose, gyvenvietėse klajojančiomis ir stotelėse vietoj žmonių stovinčiomis galvijų bandomis. O vakare įsikuriame stovyklavietę slėnyje šalia sraunaus, bet dvokiančio upelio. Naktį jau stipriai pajuntu uodų atakas ir sibirietišką beveik 40-ties laipsnių dieną keičiančią šaltą ir drėgną (nuo rasos palapines galima gręžti) naktį.

2012 07 24 -25

Rytas prasideda nuostabiai – atsikėlę švintant, su Stase, Benediktu ir Kazimiru nuo aukšto kalno stebime saulėtekį. Kalnai saulei kylant ir slėnius dengiant ūkams tokie gražūs... Stulbina šio krašto ramybė – vargiai išgirsi praskrendantį lėktuvą, retai pamatysi automobilį – net jei esi įsikūręs šalia plento! Tvarkome kapines. Vakare, įsirengę stovyklavietę, nakvojame buvusiam lietuvių kaime. Keista, kad ten, kur prieš keliasdešimt metų virė gyvenimas, šiandieną – nei žymės.

Čia – mūsų ekspedicijos kulminacinis taškas – statysime savo atsivežtąjį kryžių. Mane kankina egzistencinės abejonės. Visiškai pamečiau kapinių tvarkymo prasmę. Nesuprantu, kam lietuviams reikia pratęsti šių vargšų kryžių agoniją, ir tuo labiau – koku būdu tai skatina patriotizmą. Tačiau pasyviai priimu žaidimo taisykles ir įsijaučiu į vaidmenį.

Gamta ir Sibiras – suvienija ir niveliuoja. Čia nebelieka socialinių kaukių – tokių padėti visuomenėje atspindinčių atributų kaip vardinis rūbelis, profesinis statusas ar tuščias savo išprusimo demonstravimas. Žmogus tarsi persijungia į pirmykštę būseną, pasiduoda nuogam galios demonstravimui bei instinktų valdžiai. Gyvename kaip gentinėje santvarkoje – bandoj, krūvoj, kiekvienas su savo nerealizuotais poreikiais: maitinimosi, tuštinimosi, seksualiniais. Ar galima sakyti, kad be kaukių? Grupėje greitai susikuria naujos taisyklės, jomis besivadovaudami individai žaidžia naujus socialinius žaidimus. Man tos taisyklės nepriimtinos – tačiau, tai moko tolerancijos. Bet pro laukiniškumo kiautą kartais „prasimuša“ ir kažkas netikėto. Miegančias ar įsivaizduojamų malonumų troškimo apakintas sąžinės pabudina taigoje atstatomas kryžius, nostalgiškos lietuviškos dainos garsai ir iki tol gryna abstrakcija daugeliui buvusi sąvoka „tėvynė“.

Išaušta kulminacinis momentas – iš Lietuvos atsivežto kryžiaus statymas. Stulbina taigoje esančių kapinių būklė – žolių gausybėje gulinčių kryžių net nesimato! Mes visą dieną rauname nuo jų aukštas žoles. Kryžius nuvalome nuo samanų ir kerpių, jei įmanoma – pastatome. Tvarkome ir stačiatikių kapus – dėl to mus itin palankiai įvertina kapinių tvarkymo filmuoti atvykusi vietinė žiniasklaida. Didžiuojusi savo tautiečiais – vis tik, šimtmečius trukęs multikonfesinis ir multietninis gyvenimas LDK juos išmokė pagarbos kitai kultūrai ir pažiūroms.

Kyla mintis, kad galbūt kapinių tvarkymas reikalingas ne vien tik kaip pačių lietuvių tremties atminties įamžinimas. Jis yra ženklas vietinei bendruomenei. Kitos kultūros, etninės grupės egzistavimas šalia visuomet praturtina etniškai ir konfesiškai vienalytę aplinką. Be to – lietuvių tremtinių kapų buvimas tarsi liudija vietiniams ir pasauliui, kad šiose Sibiro platybėse tikrai įvyko kažkas nepaprasto.

Kapinės kelia klausimą. Jos provokuoja pažinimą. Kadaisė tuščias kapas tapo krikščionybės, ir drauge, mūsų – Vakarų krikščioniškosios civilizacijos – pradžia. O Sibire lietuvių, vokiečių ar kito vakariečio kapas liudija – kadaisė ten, anapus Uralo, vyko žiaurus konfliktas. Nubloškęs žmones tūkstančius kilometrų į Rytus, žalojęs likimus. Tad kapas, visų pirma – liudininkas. Gali ištrinti praeitį ar perrašyti istoriją, bet kol matysi jį – klausimas liks ir provokuos toliau. Nuo klausimo prasideda visokeriopas žmogiškasis pažinimas.

2012 07 26 – 27

Pastatę didįjį kryžių, keletą kilometrų nuėję žvyrkeliu, aplankome dar vienas kapines – šalia išnykusios gyvenvietės kalnuose. Kepina karštis. Su Monika kurį laiką kaip kokios kalnų ožkos nesėkmingai ieškome upelio – vandens atsargos tokiam karštyje nenumaldomai

nyksta. Pagaliau radę, skubiai nešame kapinėse triūsiantiems draugams. Ievai ir Eglei nuo karščio pasidaro bloga, svaigsta galva. Tačiau visus nemalonumus atperka beprotiška kelionė aštuntąjį dešimtmetį primenančiu automobiliu per didžiules balas, kalnus ir upes. Turbūt nėra pasauly vietos, kur ši „amfibija“ nepravažiuotų. Užsimezgusi pažintis su vairuotoju taip pat atskleidžia įdomių detalių – apie žiemą čia spaudžiantį daugiau nei 40-ties laipsnių šaltį, vietinių žmonių amatus ir užsiėmimus. Jis klausinėja apie Lietuvą, mes – atsakinėdami tobuliname savuosius rusų kalbos įgūdžius. Šiaip jau Sibiro žmonės neretai nustebina mus klausimais: „Ar pas jus yra neasfaltuotų kelių?“, „Ar Lietuva turi televiziją?“, „Kuriem galam čia atvažiavote?“

Nakvojame nedideliame miestelyje su Lenino paminklu centre ir kitais sovietiniais atributais – Taštipe. Išaušus rytui, judame į kitą gyvenvietę – Mažuosius Arbatas. Čia ne tik tvarkome kapines, bet ir susitinkame su vietiniu lietuviu – 82 metų Eduardu Zagorsku. Jis vis dar kalba lietuviškai! Sujaudinta susitikimo, suvokiu – pagaliau atėjo ir asmeninė kulminacija, buvimo Sibire prasmės pajauta – aplankė ir mane. Ir iš tiesų – kai Eduardas prisipažįsta dvidešimt metų laukęs, kol kas nors ir Lietuvos jį aplankys ir pakalbės gimtąja kalba, matant ašaras šio žmogaus akyse, apima egzistencinis tikrumas – kad vien dėl šios akimirkos vertėjo atvykti į šitą Dievo užmirštą kraštą, esantį „in the middle of nowhere“.

Paskui, mano didžiam nusivylimui, judame į sostinę. Absoliučiai netraukia į niūrų pilką, dulkėse ir smoge skęstantį Abakaną – be senamiesčio, su standartinėmis „chruščiovkėmis“ reprezentacinėse miesto vietose. Taip gera būt gamtoj – išmokau skalbti rūbus net ir lediniame upelio vandeny, kūnas priprato prie šalčiausio pasaulyje „dušo“ – iš plastikinio butelio ant nugaros, pečių, galvos ir pilvo pilamo vandens. Tad tas grįžimas į civilizaciją per

greitas. Skaniai pavalgome ekspedicijos vadovo Gintauto pamėgtoje kavinėje. Vakara užbaigia smagus pasibuvimas viešbutyje.

2012 07 28 – 29

Šiandien – puiki diena. Vėl vykstame į gamtą. Kirtę didingą Jėnisiejų, atsiduriame Krasnojarsko krašte. Stebiu gamtos pasikeitimą – stepes maino miškai ir lygumos, pelkės ir beržynėliai. Viename kaimelyje, šalia suklypusių trobesių, pamatau ir įspūdingo grožio medinę cerkvytę. Įsikuriame prie beveidžio ir bevardžio murzino ežero. Naktį čia, prie vandens, šilta ir gera – Eglė nesibodi miegoti lauke. O ir meškų pavojus, regis, negresia – kaimas šalia, prie ežerėlio stovyklauja ir keletas vietinių grupelių. Tačiau yra kita „grėsmė“ – rytais mus žadina tiesiai pro stovyklavietę genamos karvės. Dienomis skanaujame laukines avietes.

2012 07 30

Iš Krasnojarsko vykstame atgal į Abakaną. Po keleto nesėkmingų bandymų rasti tinkamą vairuotoją, pagaliau sutinkame galintį mus už „padorią“ kainą nuvežti į kitą lietuvių gyventą kaimą – Saralą. Tiesa, dėl šių nesklandumų susivėliname. Važiuodama dar kelis šimtus kilometrų, grožiuosi kalnais. Visas dienas spiginusią saulę šiandien pakeitė gaivinantis lietus. Slenkantys debesys, apniukęs dangus kardinaliai keičia kraštovaizdį. Kalnai lietaus fone atrodo keisti ir mistiški – tarsi iš „Žiedų valdovo“. Jauseną, kad patekai į kažkokį fantastinį kraštą, dar labiau stiprina po kalnus išsibarstę jau minėtieji chakasų akmenys – kapai. Atvystame į Saralą. Kadangi jau beveik tamsu – stovyklavietei vietos ilgai neieškome,

kuriamės pirmoje pasitaikysioje. Išaušus ir išlindus iš palapinių, daugelį apima isteriškas juokas – pasirodo įsikūrėme... kaimelio sąvartyne!!!

2012 07 31

Diena iš tiesų įspūdinga – žygiuojame keliasdešimt kilometrų per taigą ieškodami buvusios lietuvių gyvenvietės – Cibulos – kapinaičių. Miške atsilikti nuo kitų net per keletą metrų nejauku – matome pažliugusiam purve įspraustus šviežius meškų ir kitų laukinių žvėrių pėdsakus. Taigoje jautiesi lyg kitame pasaulyje. Čia nėra vietos jokiai civilizacijos formai, karaliauja pirmapradžiai gamtos dėsniai. Šiurpoka, kai negali kontroliuoti situacijos, lieki vienas su savo baimėmis. Vaizduotėje vis piešiu scenarijus – kas būtų, jei pultų meška. Kapinių, iššukavę taigą skersai ir išilgai, nerandame. Grįžtant sutiktas Saralos lietuvis Juozas Rutkauskas atskleidžia karčių tiesą – atrodo, sudegė...

2012 08 01 – 02

Paskutinė diena Saraloje ir Sibire... Aplankome kaimelį, o mus aplanko Juozas. Nuoširdžiai susidraugavome su šiuo lietuviškai nemokančiu tautiečiu. Jis mus sušelpia daržovėmis – net ir žirneliais! Paliekam Juozui savo panaudotus įrankius – kirvius, pjūklus, plaktuką, kastuvus. Naktį keliaujame į Krasnojarsko oro uostą. Siaubingai maudžia abi vabzdžių sugeltas akis. Per miegus girdžiu GPS'o moterišku balsu tariamus pravažiuojamų miestelių gatvių pavadinimus – „Dzeržinskaja“...

Ryte, pamačiusi save oro uosto tualetuose esančiame veidrodyje, išsigąstu. Akys siaubingai užtinę, atrodau lyg sudaužytas obuolys, jaučiuosi tarsi bokso kriaušė. Tokios baisios savęs dar nemačiau...

Skrisdama ant akių ištisai dedu šalto vandens kompresus, patinimas kiek atslūgsta. Kitą dieną praleidžiame Maskvoje. Vakare traukinu keliaujame į Lietuvą.

Reziume

Buvimas Chakasijoje labai skyrėsi nuo galvoje turėto Sibiro vaizdinio. Tikėjausi menkai civilizacijos ir globalizacijos paliestos, represijas menančios žemės. Radau – pakankamai harmoningai su aplinka gyvenančias, nors iš pažiūros skurdžias, bendruomenes, kur kiekviename kaime galima nusipirkti „Coca colos“, o net labiausiai suklypusias bakūžėles puošia palydovinės lėkštės. Buvo gaila nykstančios chakasų kalbos ir tradicijų, bet akivaizdu, kad Rusijos imperija – carinė ar sovietinė – Rytuose iš tiesų tapo ta niveliuojančia, bet ir globalizuojančia jėga.

Chakasijoje neslegia niūri kitur Sibire aplankanti „mirties ir represijų žemės“ nuojauta. Net atvirkščiai – galėčiau pavadinti ją Vilties Žeme. Viltį, susitaikymą su lemtimi ir sugebėjimą būti laimingu čia ir dabar liudija ir vietinių Lietuvos tremtinių likimai. Nors ir kamuojami tėvynės ilgesio ir tikrai sunkiai dirbdami miškuose kur, nesant tinkamos darbų saugos, dažnai rizikuodavo gyvybe, jie kūrė čia šeimas, džiaugėsi menkutėmis materialinėmis gėrybėmis (vis tik Chakasija, esanti Sibiro pietuose, stokojo kaustančio atšiaurumo nulemtų menkų išgyvenimo galimybių) ir stengėsi būti laimingi. Užtat Sibire supranti, kokia vis tik mažytė ir ankštutė yra Europa, o tu – gyvenantis taip netoli nuo ten, kur vis dar lemiamą istoriją. Ir vis tik, pašonėje alsuojančios Kinijos tvaikas čia lemia keistą suvokimą – kad žmonijos civilizacijos kelyje Vakarų dominavimas tėra tik trumpas žvaigždės blykstelėjimas begalinėje Visatoje, o Lietuva, ko gero – tik mažytė kometa. Bet kažkodėl – tokia brangi, svarbi ir reikalinga.